

جاسل جەلك جامىلعان شىنچياڭ، سۈبەلى ەكولوگيالىق جاۋاپناما

(ياسى 1– بەتتە)

7 جىلدىك الدىندا چىڭشان بۇراتالا قالاسى

ەكولوگياسىنداىيىمىر “تىرتىق” سانالانن.

”بۇل ارا تەڭىكىدە قۇبا ئۆمۈز، قاعىر دالا

بولاتنن، كوپ مولىشىدەگى قۇرىلىس قوقسىقتا.

رى جىناىلىپ، ۋاقىت ۇزارا كەلەيىمىر“ قوقسىق تاۋى” بولىپ شىعا كەلدى“. بۇراتالا قالاسى تاسا اليا ەكولوگيالىق باققاشى قىزمەت وتەۋ ورتالىغە.

نىڭ مەڭگىرۇشىسى لى ميىچىيە بىسارى دەدى:

تاسقىن مەزگىلى كەلسىيەن، قۇرىلىس قوقسىقتارى تاسقىن سۈمبەن اعىپ كەلىپ بۇراتالا وزەننىە قۇيدە. لىس، سۇ ساپاسى بىلىغانشىن تۇددىغان. سونمىەن بىرگە بۇل رايون بۇراتالا قالاسنىڭ جەل وتىنە ورنالاسقانىدقتان، بوراندى اۋا رايى كەزىندە جابە راقىسز سۇلىياۋ، قاقاز قىقىمدارى، شاكف – توزاڭ قالا كەڭىستىكىدە ۇشىپ، بۇقارانىڭ وندىرىسەنە، تۇرمىسنا اۋىر نىقال جاسايتىن.

قالانىڭ وسىيىمىر “تىرتىقىن” تۇبەگىيىلى جوعالئۇ ۇشىن، بۇراتالا قالاسى وسى ارادان 10 مىڭ مۇلىق ەكولوگيالىق باققاشىن قۇرۇ بەكىمەنە كەلدى، سۇققا ئوموزىيىدى، قۇاڭشىلىققا ئوموزىيىدى، سورغا ئوموزىيىدى، ونىڭ ۇستىنە اسەمەدىك تاماشالاۋ قۇنىنا يە تاس اليا اعاشن باسئى ەگىلەتن اعاش ئۆزى ەتسپ تاڭىدادى. 7 جىل قۇلىنىس جاساۋدىڭ ارقاسىندا، بۇراتالا قالاسى 17 مىڭ 400 مۇلىق كەپە ورمان وترىعرىۋى ورنىنداى، مۇندا شياڭفى تاس الياسى 10 مىڭ مۇ جەرگە ەگىلدى. قازىر 10 مىڭ مۇلىق تاسا اليا بايى بۇراتالا قالاسى تۇرىعدارىنىڭ كونجىل اشا.

تىن جانى اپئا سونكىندا سەيىل – سەرۇەن قۇراتىن تاماشا ورنىنا اينالىپ، “كۆكتەمدە گۇل تاماشا لايتىن، جازا جەمسىتىن اۋىز ئىيەتن، كۇزدە جابە پىراققا كوز ايدىن بولسپ، قىستا قاردىڭ قىزىغىنا باتانن” ساياحاتتاغى ات بايلار جەرگە اينالدى.

اقسۇ قالاسنىڭ كوچار جولنىان سولئوس.

تىككە قاراي ماشىنامەن ون نەشە ميۋتۇ جۇرسەمىز، يىمىر ورمان الابىن كورەسىز، مىنە بۇل ارا كوچار ۇڭغىرى ارى اقسۇ ايماعىنداى قاعىر دالانى جاسىلداندىرۇ نىجىنەنەرياسن تۇڭغىشى زەت باستاپ اتقارب، اعاش ەگىلگەن گئۇيىن. قازىر سونان بەرى وتىز نەشە جىل وتە شىقتى، كوچارىدىڭ بۇرىنغى قۇبا ئۆمۈز كورىنىسنىن تەك كونه سۇرتەتەردە عانا كورە الاتىن بولدىق، ال ونىڭ ورنىن يىمىر – بىرىنە تۇتاسقان اليا ورمانى، جاڭغاقى ورمانى باسئى. تاماشا ەكولوگيالىق قورشان ورتاعا سۇيەنە وتىرىپ، باققاشدا شارۋالار شادەتتىعى ساياچايى سالىندى، ادامدار جەمسس باغىندا ەكولوگيالىق پايدادان مەيلىشە يىگىلىكتەندى.

”كوچار شۇول دالانى جاسىلداندىرۇ قۇردە لىسى ونسۇ اۋدانىنا تەك جاسىل گئۇس قانانا مەمس، تاغى وراسان زور ەكونوميكالىق ونىمەدىلىك تە الا كەلدى“. ونسۇ اۋدانىدق ورمان شارۋاشلىغى جانە جايلىم مەكەمەسى پارتيا باسەشلىق گرۇپپاسىنىڭ شۇجىي، ورنىنباسار مەكەمە باسئىعى لى دىڭچىڭ بىلاي دەدى: بۇكل اۋادان داغى ەكونوميكالىق ورمان جەر اۋدانىيىمىر مېىلىيون 250 مىڭ مۇ كەلەدى، شارۋالاردىڭ جىلدىق كىرىسنىڭ 43% جەمەس ورمانى ەگمىشلىگىنەن كەلەدى، ادامدار جاسىل تاۋ، تۇنىق سۇدان باغالى بايلىققا قول جەتكىزدى.

شولەيتتەنۇدى تىزگىندەۋ — شىنچىياڭنىڭ ەكولوگيالىق قۇرىلىسىنىنداى وراسان زور سايسس. ەلىمىزدەگى شولەيتتەنۇ، قۇمايتتاۋ جەر اۋدانى ەڭ ۇلكىەن بولغان ولكە رەتىسندە، شىنچىياڭنىڭ شولەيتتەنگەن جەر اۋدانىيىمىر مېىلىيون 68 مىڭ 600 شارشى كىلومەتىر. تاقىر تاۋدى جاسىل جەرگە اينالدىرىپ، ونان جاسىل جەردەن بايىلىققا قول جەتكىزىۋ — شىنچىياڭداى ار ۇلت بۇقاراسىنىڭ قۇمىدى بورانمەن توقتائۇسىز شياقسۇ بارىسندا بىرتىنەدەپ مەڭگىرگەن رىقئىلىق ۇقىعى،” قۇم بلىگىرەلىپ، ادام شەكتۇدەن“ – جاسىل القاپ بلىگىرەلىپ، قۇمىدى شەكتىندىرۇكە” دەيىنىگى وراسان زور بۇرىلىستى جۇزەگە اسىردى. 6 – رەتكى بۇكل مەملەكەتتىك شولەيتتەنۇدى جانە قۇمايتتاۋدى تەكسەرۇ ناتىجەسىندە كورسەتلىۋىنىشە، شىنچىياڭنىڭ شولەيتتەنگەن جەر اۋدانى 1966 شارشى كىلومەتىر ازىيپ، قۇمايتتانە مان جەر اۋدانى 8. 242 شارشى كىلومەتىر ازىيپ، شولەيتتەنۇ مەن قۇمايتتاۋ جەر اۋدانى” قوس ازلىۋىدى” جۇزەگە اسىردى.

ەكولوگيالىق قۇرىلىس بارىسندا دامۇدى جوسپارلدى

شىنچىياك باستان – اياق “تۇنىق سۇ، جاسىل تاۋ — باغالى بايلىق” ۇستانمىن ەكونومىەكالىق، قوعامىدق دامۇغا مىسڭىرىپ، ەكونومىيىكالىق، قوعامىدق دامۇدىك ەكولوگيالىق ورتانى قورغاۋمەن ۇزارا ساپىكەسۇن بلىگىرەلەتىپ، جاسىل دامۇدىڭ كورسىن ۇزدىكىسىز كەڭەيتتى.

اراسان اۋدانىنداى وزەن اڭغارى ورمانى كوردهنىس وڭىرىندە جايقالغان اعاشتان مەن يىمىر – قىير جايلاۋلار جولى ۇزارا ار بەرىپ، كوركەم كورىنىس قالىپتاستىردى. وندا جۇرگەن ادام اسەم سۇرەت اراەنىدا جۇرگەندەي تاماشا كۆي كەشىدى.

”بۇرىن وزەن اڭغارى ورمانىندا اعاشتار شىم – شىتىرىق وسەتىن، ماڭىنداى تۇرىعدىنار شارۋالار شاتتىغى ساياچايىن اشاتىدەقتان، قوروشاعان ورتامى ناشار بولۇمەن بىرگە، وتە زور ۇورت كوهەمسكى حاۋيى بار بولاتنن“. اراسان اۋدانىدق جاراتىلىستىق بايلىق مەكەمەسى (ورمان شارۋاشلىغى جانە جايلىم مەكەمەسى) پارتيا باسشلىق گرۇپپاسىنىڭ شۇجىي، ورنىنباسار مەكەمە باسئىعى لى يۇانچۇن بىلاي دەدى: اراسان اۋدانى ورمان بايلىغن ساياخان بايلىغىنا اينالدىرىپ، بلىگەرىندى – كىيىندى 50 مېىلىيون يۇاننان استام قارجى قوسىپ، وزەن اڭغارى ورمانى كورنىس ۇڭىرىن تۇلغالاپ، بۇراتالا وزەنى ەكولوگيالىق مادەنيەت ەلئىزى اراسان اۋدانى بولىگىنىڭ ماڭغزى بولىگىنە اينالدىردى.

بۇگىنگى تاڭداى وزەن اڭغارى ورمانى كوورنىسى وڭىرىندە سۇىق سۇ باىلىغى باققاشاسى، ورمان باققاشاسى، اراسان سىياقتى كوپتەگەن كوردهنىس تۇيىندەرى بار، 36 كىلومەتىر وزەن اڭغارى جاسىل ارناسى سالىندى، كورنىس ۇڭىرىنىڭ قىزمەت وتەۋ فۇنكىتسىامى كەمەلدەنىپ، مەملەكەت 4۸ دارەجىلى كورنىس ۇڭرى بولپ باغالاندى.

وزەن اڭغارى ورمانى كورنىس ۇڭىرىمەن ىرگەلىس جاتقان زالمئى اۋلى بوگىدۇر قىستاعى كورنىس ۇڭىرىنىڭ تاماشا ەكولوگياسىن تىناىق ەتە وتىرىپ، كالۇن مادەنيەت سەزىنۇ اۋماعىن تۇلغالادى. قازىر بۇكل قىستاقتا ”يىمىر وتاپسىندەپ ۇرمىنمىز“ دا يىمىر ۇرمىنمىز بولغان ەرەكشەلىككە يە كەشىنى – مالشىلار شاتتىغى ساياچايىنان 28، ەرەكشەلىككە يە نەگىزگى تاقىرىپتىق حالقىقت تۇسەلىحاناەدان 2كى بار، 160تان استام ادام ۇيلەرنىڭ ماەنگىندا جۇمىستانىپ، كىرىس تاپتى. تومىنزار اۋدانى شاشى مەمەلەكەتتىك ورمان باققاشسىندا جىلقلاردىڭ تاۋ اراسىندا جابىلىسپ جۇرگەنن، ساياحاتشىلاردىڭ شاتىر تىگىپ تىتىغىپ، قارىلى تاۋلى جايلاۋ كورىنىسنىن تاماشادەپ وتىرغاندىمىن كورەسىز. ”شىنچىياڭنىڭ ورمانى وتە كوركەم كەكن، نەشە ەجۇز جىل بولغان شىرشانى بارلىق جەردەن كورۇگە بولادى، شىمىنەن دە كەرەمەت!“ – دەدى ۇڭجۇيىۋودان كەلگەن ساياحاتشى لى مىڭ.

ۇشاق تىباشنىنان ۇشىپ وتكەندە، ۇشاققان تاۋ اراسىنداى تۇتاسىپ جاتقان تاۋ شىرشالارىنا قاراسانغز توتەنئشە ايىسندى كورنەندى. ئىمىپ – تىك وسكەن وسى تايبىعى ورمان اعاشتارى شىنچىياڭ ەكولوگياسىنىڭ قورغاۋشىسى، ولار سۇ قاينارىن ساقاپ قانا قويماي، اۋانى تازارتۇدا داوراسان زور رول اتقارادى، تاغى ادامداردىڭ تەنىمىپ، دامىلدايتىن جەرى.

2023 – جىلى اناعۇرلىم ورنىنقىتى، افاقۇسىز، ساپالى، جوعارى ۇنىمىدى ورمان ەكولوگيالىق جۇيەسىن جەتلىدىرۇ ۇشۇن، شىنچىياڭ ورمانىدا باياندى تىجارات جۇرگىزۇدى تۇيىسندەردە سىناق ەتۇدى سىكە قوستى.

”قاراڭىز، مىنا ورمانداى اعاشتاردىڭ اياق جاعى قۇراپ، ورمان اراسىنداى توپىراق نەگەزىنن ەشتەنگە وسەيى قالىپتى، دەمەك، ورماندىنىڭ افاقۇسىزدىق جاعىداى جاقسى مەمس دەگەن ”موز“. شاشى باسقارۇ – بايتاۋ ورنىنىڭ ورمان اۋماعىندا، شىنچىياڭ تىباشان بانسى بولىك مەملەكت ورمانىن باسقارۇ مەكەمەسى تومىنزار اۋ – بولىشە مەكەمەسى پارتىكومنىڭ شۇجىي، ورنىنباسار مەكەمە باسئىغى جاڭ ۇنىگى بىلاي دەدى: ورمانغا وسىرىلگەن اراقلىقتا كەسۇ شاراسىن قولدانۇ ورماننىڭ اناعۇرلىم جاقسى، اناعۇرلىم افاقۇسىز وسۇنە مۇمكىندىك بەردەى.

بۇرىن ورمان اعاش ماتەريالى رەتىندە قارىلىپ، ۇندىرىس قاجەتتەنە تىرەك بولاتن؛

قازىر ورمان تاماشا ەكولوگيانىڭ سىمپولى بولدى، ادامداردىڭ تاماشانا تۇرمىس ورتاسىنا تالپىنىسنا تىرەك بولپ وتىر. شىنچىياڭنىڭ بايتاق دالاسىندا ار ۇلت بۇقاراسىنىڭ ەكولوگىيالىق ورتا جولىنىدەگى تۇسىنىگى مەن تالپىنىسنىدا وراسان زور بۇرىلىس بولدى.

قورشاعان ورتانى ەك قاتاڭ تۇزىمىەن قورعادى

سوگىي جىلدارى شىنچىياڭ جاراتىلىستىق قورعالاتىن جەر جۇيەسى مەن ورمان باسئىغى ئۆزىمى قۇرىلىسنىن كۇشەيتۇ ارقىلى تۇنىق سۇ مەن جاسىل تاۋدى ۇنىمىدى قورعادى.

قازىر شىنچىياڭدا ورمان ەكولوگياسى، جابابى حايۋاناتتار، وسپىدىكىئەر، سازدى جەر، قۇبا ئۆمۈز سىياقتى ئۆزلى ەكولوگيالىق جۇيەدەگى اۋورنا تونومىيالى رايون دارەجەلدىن جوعارى 28 جاراتىلىستىقتوقرىق بار بولپ، بۇكل رايون جەرى اۋدانىنىڭ 8.۸% لائىن يەلىيدى، ول جابايى حايۋاناتتاردى، وسىمدىكىئەردى قورغاۋدا، ورگانىزمەدەردىڭ اۋان تۇرىلىگىن قورغاۋدا ”قورغانشى“ بولدى. 2022 – جىلى شىنچىياڭنىڭ قاراهايىلى مەمەلەكەتتىك باققاشسى مەن كۇنلۇن تاۋى مەمەلەكەتتىك باققاشسىن قۇرۇدى ۇتىنىشى ەتۇدى بەكتىۋدەن ۇتتى. يىمىر جىلدىان استام ۋاقىت قۇلىنىسنى جاساۋ ارقىلى شىنچىياڭنىڭ مەملەكەتتىك باقسا قۇرۇدى ەڭ سوغىي ”ۇمىتلىس جاساۋ“ كەزەڭىنە ۇتتى.

”مەملەكەتتىك باشقا — قورعاۋ دارەجەسى ەڭ جوعارى جاراتىلىستىق قورعالاتىن جەر، بۇل ەكولوگيالىق قورعاۋ دەڭگەينىڭ ونان ارى جوعارىلاتىلغاندىمىن اڭعارتادى“ – دەدى اۋتۇونومىيالى رايونىدق ورمان شارۋاشلىغى جانە جايلىم مەكەمەسى مەملەكەتتىك باشقا قۇرۇ كەڭسەسىنىڭ ورنىنباسار مەڭگىرۇشىسى لى جىساي. ئىلىشىنىڭ ۇعىسۇنىشا، مەمەلەكەت شىنچىياڭدا 5 مەملەكەتتىك باشقا كاندىدات ۇمىز رىن ورنالاستىرىپتى، قاراهايىلى مەن كۇنلۇن كورنىس ۇڭىرىنىڭ تاماشا ەكولوگياسىن تىناىق ەتە وتىرىپ، كالۇن مادەنيەت سەزىنۇ اۋماعىن تۇلغالادى. قازىر بۇكل قىستاقتا ”يىمىر وتاپسىندەپ ۇرمىنمىز“ دا يىمىر ۇرمىنمىز بولغان ەرەكشەلىككە يە كەشىنى – مالشىلار شاتتىغى ساياچايىنان 28، ەرەكشەلىككە يە نەگىزگى تاقىرىپتىق حالقىقت تۇسەلىحاناەدان 2كى بار، 160تان استام ادام ۇيلەرنىڭ ماەنگىندا جۇمىستانىپ، كىرىس تاپتى.

شىنچىياڭ ەكولوگيالىق قۇنى مەن قورغاۋ كۇشەمەللىگىنىڭ جوعارى – تومەندىگى بويىنشا قازىر بار جاراتىلىستىق قورعالاتىن جەرلەردى مەملەكەتتىك باشقا، جاراتىلىستىق قورق، جاراەتلىستىق باشقا سىندى 3 تۇرگە رەتەنەپ جانە ۇلۇپ، مەملەكەتتىك باققاشنى تۇلغا، جاراتىلىستىق قوربىقتى نەگىز، ار ئۆزلى جاراتىلىستىق قورعالاردى تولىقتاۋشى ەتكەن جاراتىلىستىق قورعالاتىن جەر تۇرلەرى جۇيەسىن بىرتىندەپ قالىپتاستىرادى.

جاڭا مەزگىلگە قادام تاستاغاندا، شىنچىياڭ ورمان باسئىغى ئۆزىمىن تۇتقا ەنىپ، ەكولوگىيالىق ورنەكەنيەت قۇرىلىسىندا ۇزدىكىسىز تىڭ ناتىجەگە قول جەتكىزدى. 2021 – جىلى ورمان باسئىغى ئۆزىمى قىزمەتن جايپايى جالپىلاستىرعانىن بەرى، شىنچىياڭ پارتكوم، ۇكەمەت بىردەي جابۇلكەرەشلىك اراقلايتىن، قاراستى جەر جابۇايتى بولاتنن، ئاراۋلار ساپىكەسەتىن، قاينارىمان چونگە سالاتىن، تۇتاس ۇڭىردى قامىتقان باياندى مەحازىمىدى العاشقى قادامدا ورناتتى. ورمان باسئىغى ئۆزىمىنىڭ پارمەندى بلىگىرەلەتۋىندە، شىنچىياڭنىڭ ورمان، جايلىم بايلىغن قورغاۋ سەرىپىنى جايپاي جوعارىلاپ، بۇكل رايونىنداى ورمان بايلىغن يۇلدردۇ دەولارلەرن تەكسەرىپ، يىمىر جاقىتى ەتۇر رەتەنەپ، تۇزەتۇ مولىشىرى 99%كە جەتپ، بۇكل ەل بويىنشا الدىگى قاتارغا ۇتتى. جەمسس ورمانى كاسىپ سالاسىنىڭ دامۇ باسەمدىغى ۇزدىكىسىز قولىيىپ، جايلىمىدى قالپىنا كەلتىرۇ، باسقارۇ، سازدى جەردى قورغاۋ، مەملەكەت جەردىن جاسىلداندىرۇ ۇزدىكىسىز تىڭ جەنتىستىكىرگە قول جەتكىزدى.

ەكولوگيالىق قۇرىلىستار ورنىقتى بلىگەرەلىپ، تىلىپ، شىنچىياڭنىڭ بايتاق دالاسىندا ۇڭمۇستىك تەن سولئۇستىككە قاراي، شىغىستان باتىسقا دەيىن، ”جاسىلدى“ قامتۇ مولىشىرى ارتقان، دامۇدىڭ ”ساپتىق“ مولىشىرى جوعارىلاغان، ادام مەن تايىبەت جاراسەمدى قاتار ۇرمەر سۇرگەن كوركەم كارتىنا ايقىگەلەندى.

(ياسى 1 – بەتتە)

بىرتىندەپ كەمەلدەنۇنىڭ تارىجى دامۇ بەينەسىدە

مەن ۇشتاستىرىساق، كوپ جەر اراسقان، توغسىدە قان اۋقىمىدى كورسەتىدى، وسنىڭ يبارى جۇڭدىگونىڭ يىمىر تۇتاس، كوپ ۇلتتى مەمەلەكەت بولپ قالپتاسۇ جانە دامۇن تۇسىندىرەتنە ماەئىزدى ناقتى دالەلگە اينالدى“. 8 – ايدىڭ 14 – كۇنى بۇراتالا وزەنى الايىنداى تەكسەرۇدى ەندى عانا اياقتاتقان جۇڭگو قوعامىدق عىلمىدار اكادەمىياسى ارخەولوگىيە زەرتتەۋ ورنى شەكاراداەى ۇلتتار ارخەولوگيالىق زەرتتەۋ كەڭسەسىنىڭ مەڭگىرۇشىسى سۇڭ دىشىين تەلەفوندا تىلىشىگە وسنى ايتتى.

ادۇنچولۇن ەسكى جۇرتى مەن قابىرى اراەسان اۋدان قالاشىغىنان باتىسقا قاراي مولىشەرىمەن جاسىل تاۋدى ۇنىمىدى قورعادى. 41 كىلومەتەردەي جەردەگى الاتاۋدىڭ ۇڭورنالاسقان، 2012 – 2016 – جىلدارى جۇڭگو تىۋىستىك بوكتەرەندەگى قىسقالى القايقا قورعالامىدى عىلمىدار اكادەمىياسىنىڭ ارخەولوگىيە زەرتتەۋ ورنى وسى ارادا 5 جىلغىنا جالعالسقان ارخەولوگيالىق قازۇ جۇمىستارىن جۇرگىزدى، وسى ەسكى جۇرت 2012 – جىلى بۇكل ەلدەگى 10 ئىرى ارخەولوگيالىق جاڭا بايقاۋغا تاڭلادى، سۇڭ دىشىين وسى ارخەولوگيالىق نىساننىڭ باسقارۇشىسى ەدى.

”ادۇنچولۇن ەسكى جۇرتى مەن قابىرى — سوگىي جىلدارى شىنچىياڭدا بايقالغان قولا داۋدە

رىندەگى ماڭغزى قالدىق، ونىڭ ۇماۋىرىيىمىز – دىڭ زامانىمىزدان بۇرىنغى 19 – عاسردان يىمىز – دىڭ زامانىمىزدان بۇرىنغى 17 – عاسىر ەكەندىدەكى ولشەپ انىقتالىپ، شىنچىياڭنىڭ قولا ۇماۋىردەنىڭ العاشقى مەزگىلىدىندەگى ەسكى جۇرتتارىنىڭ اقتاشاداعىن تونىتىرۇغا شىت جاڭا ماتەرىيال قوسىپ، باتسى تىباشان ۇڭىرىنىڭ قولا داۋىر – دەگى ەسكى جۇرتنىڭ ناقتى بەت – بەينەسىن اشىپ كورسەتۇگە شىت جاڭا عىلمىي ماللىمەت ازىرلەدى“. سۇڭ دىشىين بىلاي دەدى: ادۇنچولۇن ەسكى جۇرتىنداى ۇيلەردىڭ ئارالۇ فورماتىبامىسى، قۇرىلمىسى، ورنى تاڭداۋدى سىياقتى ەرەكشەلىك تەرى مال شارۋاشلىغى تۇرمىسىنىڭ ايقىن بوگەنابەين كورسەتتى، سول جەردەگى ەتنولوگيالىق جانە سوتسىيولوگيالىق تەكسەرۇمەن ۇشتاستىرىپ، مۇنىڭ قازىرگى زامانىي مالشىلاردىڭ قىستائۇدەپەن وتە ۇقىساس كەندىدىگىن بايقادىق.

”وسى سەبەپتى مىناداي تۇجىرىمدىاپ وتىر – مىز: قازىرگى مال شارۋاشلىغىنىنداى ئورت ماۋ – سەمدا كوشپى – قونىپ جۇرەتنى مۇنداي فورما سول ۇماۋىردىڭ وزىندە شىنچىياڭدا جارىققاشققان بولۇى مۇمكىن. كەمىندە بۇراتالا وزەنى الايىنداى ايقىن ارخەولوگيالىق جۇمىستار ونى قۇتايتىدى“. سۇڭ دىشىين بىلاي دەدى: وسى زامانىغى عىلم – تەحنىكالىق تاسىلدەر وسى قوردەتسىندىغا پارمەندى تىرەك بولادى. ەسكى جۇرتتان قازىپ نىغان قويدىڭ كوڭىنە، وسىمە

العاندا زات سورەسىندەگى شەتەل تاۋارلارارنى كورگەندە، جىياڭ تۇڭ ماقتانىشىپەن: ”بۇل يىمىزدىڭ كەزەكشى پويەزىمىزبەن تاسىپ اكەلىنگەن بولۇى مۇمكىن“ دەپ ويدلايتىن بولدى.

جىياڭ تۇڭ كەلەر جىلى زەينەتكە شىعادى، الايدا قايراتنان قايتا قوبىعانى چوق، تەك كەلەزەككە شىغۇ مىندەتن تاپسىرىپ السا بولغانى، ول قورجىن – قولغاڭىن رەتەنپ پاراۋوزغا شىعادى. ”چۇڭچىڭنەن شىغىپ شىنچىياڭدى باسپىپ، ۇتسپ، ەۋروپاعا بارادى، ەڭ سوگىي كۇنىگە دەيىن قىزمەت سەتسەم دە، كەزەكشى پويەز – دىڭ يىمىرىنىشى ۇنىلامالى تايياققاشىن جاقسى چەتكىزەمەن“. ە دەدى ول.

(ياسى 1 – بەتتە)

قوعامىدق دامۇدىڭ كوهەمسكى كۇشى مەن تەبەدىن قورعاپ، تۇنىق سۇ، جاسىل تاۋدى ۇزدىكىسىز باغالى بايلىققا اينالدىرۇ بولپ تايىلادى. يەنەبامەن چول باستاپ، قايراتانانا العا ۇقىلىدى. بۇرىن بولپ كورلەرگەن سەرىپىنەن ”ئۆزىمىجى – سانجى – شىخىزى“ ۇڭىرى اتوموسفەراسىنىڭ لاستانۇن ساپىكەستى جونگە سالپ، لاستانۇدان ساققانۇ جانە ونى جونگە سالىۋان قامال اۋ شياققاسىندا باتىل جەڭسكىە قول جەتكىزدى؛ ۇزدىكىسىز قاچىمايى كۇش سالىپ قۇمايتتانۇدان ساققانپ، قۇمدى تىزگىندەپ، شولەيتتەنگەن، قۇمايتتانعان جەر كولهمدەنىڭ تۇڭغىش رەت ”قوس ازايۇن“ جۇزەگە اسىردى؛ جەل ەلەكتىر قۇاتى، فوتوۋولتتىق ەلەكتىر تارائۇسىندى كەلەلى نىسان قۇرىلىستاەرن ورنالاستىرىپ، شۇول دالانى، قۇبا ئمۇزدى جاسىل ەلەكتىردىڭ ”كوگىلدىر تەڭىزىنە“ اينالدىردى؛ سۇدى ”يىمىر تۇتاس جۇيە“ بويىنشا باسقارپ، ارىبىر تامشى سۇدان ەڭ ۇلكەن قۇن جاراتۇغا مۇمكىندىك جاسادى… سوگىي جىلداەرتى ”تۇنىق سۇ، جاسىل تاۋ — باغالى بايلىق“ ۇستانمىنىڭ جەنەكشلىگىندە، شىنچىياڭ ەكولوگىيالىق ورتانى قورغاۋ – قورسسىز، ەكولوگيالىق ورتانى قورغاۋدىڭ كوكەي تەستىلىگى مەن جاپالىلىغىن سەرىپىگەكتىكىپەن تانىپ، ەكولوگيالىق ورنەكەنيەت قۇرىلىسنى كۇشەيتىۋدىڭ ماڭغزدىلغى مەن قاجەتتەلگىن ايقىن تانىپ، قامال الىپ، قىيىندىقتاردى جەڭىپ، جان – جاقىتى بلىگەرەلەتىپ، كورىكتى شىنچىياڭ قۇرىلىسىنىڭ جاڭا جاعدايىن ۇزدىكىسىز اشۇنمىز كەرەك.

”تۇنىق سۇ، جاسىل تاۋ — باغالى بايلىق“ ۇستانمىن شىنچىياڭنىڭ بايتاق دالاسىندا تەرەڭ تامىر تارتىرىپ، كورىكتى شىنچىياڭ قۇرىلىسىنىڭ جاڭا جاعدايىن ۇزدىكىسىز اشۇدا باس شۇجىي شىنچىيىڭنىڭ مەملەكەتتىك ەكولوگيالىق ورتانى قورغاۋ جىناسىلىسىنداى ماڭغزىدى سوزىنىڭ رۇحن قۇمايت ۇيرەنىپ، داپەكتىلەندىرىپ، كەزەكتە ەكولوگيالىق ورنەكەنيەت قۇرىلىسىندا ۇدوپ كەلگەن جاعدايىدى تەرەڭ تانىپ، ەكوولوگيالىق ورنەكەنيەت قۇرىلىسنى بلىگەرەلەتۇدە ويدەمىداى يىمىر جاقىتى ەتۇگە ئىيىستى كەلەلى قاتەنىامىتى دۇرىس يگەرپ، كورىكتى جۇڭگو قۇردە

دىكىتەرەدىڭ ۇساق بولشەكتەرەنە جۇرگىزىلگەن ساراپتائۇمەن جانە تالداۋمەن ۇشتاستىرىپ، وسى جەردىڭ تەڭىز دەڭگەيىنەن يىبىكتىگىن ويلاستىرەعان زەرتتەۋ قىزمەتكەرلەرى سول كەزدەگى ادامدار تۇتىغان اسئىقتىڭ (پىيادى تۇرلەرى) باسقا جەردەن اكەلىنگەندىگىن، بۇل ارانىڭ ماەئىزدى قىسقى تۇرمىس تۇرامى ەكەندىگىن تۇجەرىمىداپ وتىر.

سۇڭ دىشىين بىلاي دەپ قارادى: بۇراتالا وزەنى الايىنداى ارخەولوگىيا جۇمىستارى سوگىي جىلدارداى شىنچىياڭنىڭ باسقا وڭىرلەرىندەگى ارخەولوگيالىق بايقاۋلارمەن بىسردەي، قولا داۋىرىندەگى شىنچىياڭنىڭ ارخەولوگيالىق مادەنيەت بەت – بەينەسىنىڭ زەرتتەۋىن تەرەڭدەتتى، وندا كورسەتىلگەن بانسى پەن شىغىسى ارالاسقان، توغىسقان ەرەكشەلىك شىنچىياڭ ۇڭىرىنىڭ جۇڭخۇا ۇلتى ۇلى شاڭرايمىنا توغسۇۋىسىندى تارىجى دامۇ ۇردىسىنىڭ بىرتىندەپ كەمەلدەنۇ جۇلكەسنى تائۇ جونىنەن دە كەلەلى ماەئىزغا يە. سونمىەن بىرگە شىنچىياڭ ۇڭىرىندەگى ارخەولوگيالىق مادەنيەتنىڭ كەيىس كورنەكتى جارقىن تۇيىندەرى جۇڭخۇا ۇلتىنىڭ كوپ نەبەنگىزدى، يىمىر تۇلعالى مادەنيەتنىڭ بەت – بەينەسىن بايتىۋىننا وزىندىك ۇلەسنى قوستى. ئورت ماۋسىمىدا كوشپى – قونىپ جۇرەتنى كوشپەندىدەمەنەنەيتىنىڭ العا قوبىلۇى مۇنداى تىڭ تاپسىلىتىڭ يىمىرى بولپ تاپىلادى.

”جۇڭگو – ەۋروپا كەزەكشى پويەزىن جۇرگىزىپ شىنچىياڭغا بارۇدى ويلاپ كوردىمىز بە“؟ – دەپ سۇرادى ئىشلىشى. ”ارىنە ويلايمىز، شىنچىياڭغا، ئىمپىتى، ەۋرودەپاغا دەيىن ايدىاپ بارۇدى ارمانداعان دەم“. ئىشلىشنىڭ ئوموزى اياقتاماي جاتىپ جىياڭ تۇڭدەرەۋ جابۇپ قايتاردى. ”قىزمەت سىياتىنىڭ تالايى بويىنشا يىمىزدىڭ قاراستى رايوننان اتتاپ پويەز جۇرگىزۇدەمىزگە بولمايدى“، – دەدى جىياڭ تۇڭ وكىنىشەپەن، – ”كەلەر جىلى زەينەتكە شىققانان كەيىن مەن الاتاۋ ساغاسىنا بارىپ جۇڭگو – ەۋروپا كەزەكشى پويەزىنىڭ شەكارادان قالاي شىققانىن كورەمەن“.

لىسىنىداى ستراتەگيالىق مىندەتتەر مەن كەلەلى شارالاردى جۇيەلى تىناقتاندىرىپ، جان